

Tijd om te vertrekken door Peter de Rijk

(I.M. Saya Yasmine Amores)

‘Tijd om te vertrekken’ waren de woorden die Saya Yasmine Amores (1965-2021) koos voor het proces van afscheid nemen van het leven. Zoals in haar gehele oeuvre maakte ze gebruik van ogenschijnlijk simpele en zeer verstaanbare woorden die heel precies weergaven wat ze wilde zeggen. Ze pakte haar koffers, zoals ze zo vaak had gedaan, in een leven dat altijd om haar zoektocht naar afkomst, identiteit en het ware verhaal had gedraaid.

Velen zullen Amores allereerst kennen als Cándani (Maanlicht), het pseudoniem dat ze koos toen ze haar debuut *Ghunghru tuṭ gail/ De rinkelband is gebroken* publiceerde, de in het Sarnami geschreven, maar tweetalige dichtbundel. Haar eerste publicaties stonden echter vanaf maart 1985 in het Surinaamse culturele tijdschrift *Bhāsā* (Taal). Tussen haakjes verklapt ze daarin haar werkelijke naam, Asha Radjkoemar. De reden voor het kiezen van een pseudoniem komt boven water in de tekst die de publicatie van haar eerste bundel aankondigt. ‘Hoewel Asha voor een Surinaamse dichteres tamelijk jong is (ze is pas negentien) spreekt uit haar gedichten een grote rijpheid van emotie, levenservaring en taalgevoel. Cándani voelt zich verraden en verlaten, ze ziet haar wereld uiteenvallen, voelt zich leeg en gedompeld in een poel van duisternis en ellende. Toch is er naast die bitterheid, wrok en leegte ook een gevoel van vergevingsgezindheid en loutering merkbaar.’

Het zijn wijze woorden die Moestafa A. Nabibaks indertijd schreef, waaruit begrip, maar vooral kijk op het literair talent van Cándani blijkt. Die publicatie had ze dan ook aan hem te danken. Haar eerste gedicht in druk gaat over een tijdreiziger. Hem worden vragen gesteld. *‘Tijdreiziger/ wat is je komen en gaan? Geef kostbaarheden aan de hooggeplaatsten/ Geef aalmoezen aan de laaggeplaatsten/ Dat is onze oude gewoonte/ Reiziger voor even/ hoe is je naam?/ Kortstondig leven/ welk nut heeft je boodschap?’* In het oktobernummer van *Bhāsā* in 1985

geef Cándani zich bloot. Voor het eerst beschrijft ze in het poëem *Yád, Herinnering* hoe zwaar het is te schrijven als je gewend bent te zwijgen. ‘... een boodschap/ is er niet/ hoe zal ik het vertellen/ aan de wereld?’ In 1987 verschijnt in *Bhāsā* Cándani’s eerste poëzie in het Nederlands.

Wellicht waren het deze indrukwekkende gedichten waardoor Michiel van Kempen haar werk leerde kennen. ‘Leven/ en voortleven/ het bewuste/ bedrogen/ door het onbewuste/ - zoals de oerwouden/ van West-Suriname - Leven/ en voortleven/ wat ik toeval/ noem bij geluk/ en lot/ per ongeluk.’ ‘Zelfmoord/ is verlangen/ naar het leven/ waarin je/ dood ging/ om dit leven/ te krijgen. Het zijn gedichten geworteld in de hindoestaanse traditie qua denken, reïncarnatie klinkt erin door. Tegelijkertijd staat het er ook haaks op door te zeggen waar het op staat. Ongekend in een zwijgcultuur. In het aprilnummer van 1987 doorbreekt de dichter definitief alle taboes met het gedicht *Hoe kan ik je moeder noemen* waarin de regels staan: ‘als je mijn geboorte betreurt/ en nu nog de wens koestert dat je/ bij de geboorte mijn keel had dichtgeknepen.’ Het Nederlandstalige gedicht dat eraan voorafgaat lijkt haast een inleiding. ‘Langs/ de lege weg/ dwaalt/ een tweesporige/ gedachte – traagzaam/ en rusteloos – beide vereenzaamd/ en alleen – welke/ zou de juiste zijn – het lot;/ zijn.’

Hetzelfde jaar brengt in ieder geval de doorbraak naar de Nederlandstalige literaire wereld. Gedichten van Cándani worden opgenomen in Suriname-nummers van *Deus ex Machina*, *De Gids* en in de bloemlezing *Surinaamse schrijvers en dichters* (1989) Haar debuut *De rinkelband is gebroken* wordt een historisch moment in de Surinaamse letteren genoemd. Een klein wonder als je weet dat geen vrouw ooit eerder poëzie in het Sarnami had geschreven en Amores in Suriname slechts *Literaire kunst* van Lodewick tot haar beschikking had om kennis van de Nederlandse literatuur te nemen. In rap tempo verschijnen de bundels *Vanwaar je dacht te vertrekken sta je gepland* en *Zal ik terugkeren als je bruid*. Uitgeverij In de Knipscheer publiceert vervolgens *Een zoetwaterlied*, waarin, dan nog Cándani, in 35 gedichten de ervaringen van de contractant, de Indiase immigrant in het district Nickerie in Suriname, beschrijft. Deze cyclus zal later een

opmaat blijken naar haar ambitieuze dichtbundel *Geef mij het land dat in jou woont*. Letterlijk en figuurlijk komt de Surinaamse geschiedenis in dat kloeke boek tezamen. In lyrische strofen brengt ze de precolumbiaanse periode, de koloniale tijd en de rode en zwarte tot slaaf gemaakten tot leven. En schroomt ze niet de gevoelige Decembermoorden te bespreken. Dichters als Dobru, Slory, Vianen, Dorus Vrede en Jit Narain krijgen een eerbetoon in eigen stijl. *Geef mij het land* was een bundel die indertijd veel meer aandacht had moeten krijgen...

Twee romans verschijnen van haar hand: *Oude onbekenden* en *Huis van as*, belangrijke boeken omdat ze wederom spreken over de taboes die in de Hindoestaanse samenleving liever onder de pet worden gehouden. Dat ze door een dichter geschreven zijn blijkt uit vrijwel iedere regel... Het sluitstuk van het oeuvre van de dichter die inmiddels Saya Yasmine Amores heet, zal de dichtbundel *Bāṅsuṛi ke gam/ Het verdriet van de fluit* zijn (2020). Deze is weer tweetalig. Oude en nieuwe gedichten vormen haar afscheid. Als in haar vroege werk speelt vernedering een grote rol. In het gedicht *Pijn* schrijft ze: 'trap niet op mij als je voorbij gaat/ mijn huid stinkt toch al naar jouw geur/ ik weet niet waar je mij gesneden hebt/ het bloed vloeit nog steeds/ al is de wond niet zichtbaar/ de pijn kleeft aan de botten.' Ontheemd voelde ze zich. Alleen op de wereld. Het Sarnami bleef ze echter trouw, tot haar laatste ademtocht. De dag voordat ze overleed sprak ze haar poëzie in, alsof ze haar stem niet verloren wilde laten gaan. Zo belangrijk was haar oeuvre voor Saya Yasmine Amores. Ooit schreef ze over haar grootouders: 'De geschiedenis die/ zij niet hebben geschreven/ kleeft als blaren op hun huid.' Amores liet zich het zwijgen niet opleggen en schreef wat noodzakelijk was. Haar gedichten en romans zijn daardoor van grote waarde en verdienen tot ver voorbij de Surinaamse of Nederlandse landgrenzen gelezen te worden.

Bron: *Poëziekrant*, nr 1, januari/februari 2022